

Dijital Yas Kültürü: Yeni Medyada Ölümün Dramaturjisi ve Estetize Edilmesi Üzerine Yapıbozumcu Bir Analiz

Digital Mourning Culture: Aestheticization and Deconstructive Analysis of Death in New Media

Çiğdem PİYADEOĞLU¹

¹Gümüşhane Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu,
Tasarım Bölümü, Gümüşhane, Türkiye

¹Gümüşhane University, Vocational School,
Department of Design, Gümüşhane, Türkiye
cigdem.piyadeoglu19@ogr.atauni.edu.tr

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Hüseyin KÖSE²

²Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü, Erzurum, Türkiye

²Atatürk University, Faculty of Communication,
Department of Journalism, Erzurum, Türkiye
hkose@atauni.edu.tr

Öz

Yeni medya mecralarında ölüm olgusunun nasıl temsil edildiği ve bu temsil biçimlerinin verili ölüm algısını dönüştürerek farklı bağlamlarda onu nasıl yeniden ürettiği ve bu durumun yas ritüelleriyle ilişkisi kültürel çalışmalar alanı açısından önemli bir konudur. Yeni medya çağında ölüm olgusu, dijital içerik üretme teknolojileri aracılığıyla verili bağlamından kopararak estetize edilebilen, yeniden kurgulanabilen, görselleştirilerek kamusal alanda teşhire açık hale getirilebilen bir niteliğe dönüşmektedir. Bu durum, ölüm olgusunun otantik/geleneksel anlamında da çok ciddi değişimler yaratmaktadır. Bu çalışmayla amaçlanan, yeni medya olanaklarının yaygınlaştırdığı görsel sunum teknikleriyle üretilen yas ritüellerinin ölüm olgusuna yönelik geleneksel algıyı nasıl değiştiğini incelemektir. Çalışma, ağırlıklı olarak nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmış olmakla birlikte, içeriklerin hem sayısal özelliklerini hem de bağlamsal anlamlarını analiz etmede tematik veri analizi ve yapıbozumcu yöntem bir arada kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, sosyal medya gönderilerinin görsel, metinsel ve anlamsal bileşenleri incelenmiş olup, amaçlı örneklem yöntemiyle toplam 150 gönderi seçilerek analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, dijital yas temsillerinin çok katmanlı ve çeşitli biçimlerde yapıldığı görülmüştür. Görsel ve metin türleri bakımından portre ve tipografi ile tipografik alıntılar öne çıkarken, metinlerde en sık karşılaşılan gösterge, slogan ve tarih ölçütleri olmuştur. Duygusal ton bağlamında "inançsal teslimiyet" temalı gönderilerin ortalama beğeni sayısının yüksekliği dikkat çekerken, "kutsal" ve "mistik" unsurların da beğeni üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Ana temalarda en yüksek oran kamusal yas performansına ait olup, bu temanın daha ziyade portre ile objektif/günlük görseller aracılığıyla belirginleştiği gözlenmiştir. Yapıbozumcu çözümlenmeler ise ölümün simgesel, estetik ve dijital düzlemde yeniden anlamlandırıldığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, yas kültürü, yeni medya, dramaturji, yapıbozum

Abstract

The representation of death in new media channels, how these representations vary and reiterate the given perspective of death in various circumstances, and how this condition impacts grieving rituals are all important issues in cultural studies. In the new media age, the phenomenon of death is changed into a quality that can be aestheticized, recreated, represented, and made available for public exhibition by separating it from its original context via digital content creation technology. This situation creates serious changes in the traditional meaning of the death phenomena. The main goal of this study is to examine how the mourning rituals which were created with visual presentation techniques that the new media opportunities propagate changed the traditional perception of death phenomena. Thematic data analysis and deconstructionist techniques were combined to examine the numerical characteristics and contextual interpretations of the contents, despite the fact that the study is primarily organized within the framework of a qualitative research strategy. The research analyzes the visual, textual, and semantic components of social media posts, with a purposive sampling of 150 posts. The findings indicate that digital mourning representations are structured in multilayered and diverse forms. In terms of visual and textual types, portrait and typography combinations and typographic quotations stand out, while the most common textual structure observed was slogan and date. In the dimension of emotional tone, posts with themes of surrender received the highest average number of likes; divine and mystical elements were also found to influence engagement levels. Among the main themes public mourning performances had the highest rate, and it has been observed that objective/daily images and portraits make this topic more apparent. Deconstructivist analysis suggests that death is re-signified on symbolic, aesthetic, and digital levels.

Keywords: Death, deconstruction, mourning culture, new media, dramaturgy

Geliş Tarihi/Received 07.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted 26.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 04.06.2026

Cite this article as: Piyadeoğlu, Ç., & Köse, H. (2026). Digital mourning culture: Aestheticization and deconstructive analysis of death in new media. *Current Perspectives in Social Sciences*, 30(2), 302-320.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Ölüm, insanlık tarihi boyunca hem biyolojik bir son hem de kültürel bir anlatı olarak ele alınmış, dinsel, felsefi ve toplumsal bağlamlarda çeşitli anlam katmanlarıyla yeniden üretilmiştir. Her dönem, ölüm olgusunu kendi düşünsel ufku içinden, sembolik kodları ve epistemolojik zemini doğrultusunda tanımlamıştır. Modern öncesi dönemlerde daha çok dini ve metafizik yorumlarla kuşatılmış olan ölüm, modern çağla birlikte tıbbileştirilmiş, hastanelere, istatistiklere ve daha ziyade profesyonel alanlara devredilerek kamusal görünürlüğü azaltılmış bir olguya dönüştürülmüştür. Ancak modern sonrası dönemde, özellikle yeni medya teknolojilerinin yaşamın her alanını kuşatmasıyla birlikte, ölüm yeniden görünür ve temsil edilebilir bir fenomen hâline gelmiştir. Bu bağlamda, yeni medya sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda ölümün görselleştirildiği, estetikleştirildiği ve tüketilebilir bir nesneye dönüştürüldüğü dijital bir kültürel zemin olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yeni medya ortamları, bireysel yaşam deneyimlerinin sürekli görünür kılındığı, mahremiyet sınırlarının bulanıklaştığı ve ölümün dahi kamusal teşhir nesnesine dönüştüğü bir iletişim alanı yaratmıştır (Senft, 2008, s. 5). Yeni medya, bireyin yaşamını yalnızca belgelemekle kalmaz; aynı zamanda yaşamın, mahremiyetin ve ölümün sınırlarını yeniden çizen bir temsil sahnesi sunar. Sosyal medya platformları başta olmak üzere dijital mecralar, bireylerin ölüm deneyimlerini ve yas süreçlerini kamusal alanın görünür bir parçası haline getirirken, ölümün tarihsel anlamdaki mistik, mahrem ve kutsal bağlamını da aşındırmaktadır (Uçanok, 2021, ss. 124–125). Özellikle sosyal medya, bireyin ölüm karşısındaki kişisel yas deneyimini anonim kitlelere yönelterek bu yolla kamusal nitelikli dijital bir yas ritüelinin üretildiği bir mecraya dönüşmektedir. Bu durum, bireysel mahremiyetin sınırlarının geniş kitleler önünde ihlal edildiği, ölüme dair imgelerin, duygu durumlarının ve anıların teşhir kültürüyle iç içe geçtiği yeni bir toplumsal pratik alanı ortaya çıkarmaktadır (Dönmez, 2016, s. 788). Nihayetinde dijitalleşme ile ölümün temsil biçimi, tarihsel süreçteki mistik ve mahrem çerçevesinden çıkarılarak kamusal alanda estetize edilen, izlenen, yorumlanan ve hatta dramatize edilerek ticarileştirilen bir olguya dönüşmektedir. Bu durum, ölüm olgusunun hem mahremiyet boyutunu zedeleyen hem de ölümün kutsallığını aşındıran derin bir yapısal dönüşümün göstergesidir.

Bu çalışmada, yeni medya çağında ölüm olgusunun dijital mecralarda nasıl temsil edildiği ve bu temsil biçimlerinin yapıbozumcu yaklaşım çerçevesinde nasıl yeniden anlamlandırıldığı konusu irdelenmektedir. Çalışmada, ölümün artık yalnızca fiziksel bir son buluş hali değil, aynı zamanda görsel bir anlatı, duygusal bir performans ve toplumsal bir etkileşim zemini hâline geldiği varsayımından yola çıkılmıştır. Özellikle Instagram ve YouTube gibi mecralarda dijital yas pratikleri, anma ritüelleri ve sembolik imgeler aracılığıyla ölüm hem bireysel duyguların ifadesi hem de toplumsal paylaşıma açık bir deneyim olarak temsil edilmektedir. Bu süreç, ölümün manevi boyutlarını yeniden görünür kılarken; aynı zamanda onu görsel içerikler üzerinden dikkat çeken, kamusal teşhire açık, dramaturjik bir olguya dönüştürmektedir. Çalışma kapsamında, sosyal medya gönderilerinin görsel, metinsel ve anlamsal bileşenleri tematik veri analizi yoluyla incelenmiş; aynı zamanda içeriklerdeki tekrarlayan unsurların frekans ve yüzde dağılımları grafiksel bulgulara dönüştürülmüştür. Bu yönüyle çalışma nitel veri setlerini bir araya getiren tematik yöntemsel yaklaşımı benimsemekte hem betimleyici hem de yorumlayıcı bir çözümleme sunmaktadır. Yapıbozumcu çözümlenmeler ise dijital içeriklerdeki anlam kaymaları, zamansal boşluklar ve metinlerarasılık kavramları üzerinden yürütülmüş olup, böylece ölümün yalnızca temsil düzeyinde değil, aynı zamanda kültürel kodlar bağlamında da nasıl dönüştüğü ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, yeni medya çağında ölümün hem bireysel hem toplumsal düzeyde nasıl yeniden kurgulandığının, hangi görsel ve metinsel pratiklerle temsil edildiğinin, bu temsillerin ne tür anlam evrenleri ve referans çerçeveleri yarattığının açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda çalışmada önce ölüm olgusuna ilişkin tarihsel ve kuramsal tanımlamalara yer verilmiş; ardından sırasıyla arkaik dönem, modern sonrası dönem, araştırmanın yöntemi, bulgular ve sonuç ve tartışma bölümleriyle kavramsal ve uygulamalı bir çerçeve oluşturulmuştur.

Türkçe ve İngilizce ilgili literatür incelendiğinde; sosyal medyada ölüm olgusu üzerine genel olarak ölümün görünürlüğü, ölümün medyada duyurulma biçimleri ve Covid-19 pandemisinde ölüm algısı konularında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Oya Topdemir-Koçyiğit imzalı “Türkiye’de Covid-19 Pandemisi, Ölümü Duyurma ve Ölümün Görünürlüğü” başlıklı makalede (2023), pandeminin ölüm algısına etkilerine ek olarak, genel olarak cenaze ve gömme ritüel ve törenlerine ilişkin kültürel referanslarına odaklanılmaktadır. Eylül Ceren Hekimoğlu ve ark. tarafından gerçekleştirilen “Pandemide Yas: Dini ve Kültürel Ritüellerini Yerine Getiremeyen Bireylerin Deneyimleri” başlıklı kolektif çalışmada ise, Covid-19 pandemisi döneminde kayıplar yaşayan insanların yas sürecini nasıl deneyimledikleri, bu süreçte ne tür kısıtlamalarla karşılaştıklarını sorunsallaştırmaktadır. Çalışmada, yas ve cenaze ritüellerinin eksikliğinin kayıp yakınları üzerindeki travmatik süreçler üzerinde durulmuştur. Covid-19 pandemisi konusunda yas ritüeline odaklanan bir diğer çalışma Latif Karagöz ve Gülçin Bozkurt Yılmaz imzalı “Yasın Yeni Görünümleri: Covid-19 Pandemisi Sürecinde Yakınlarını Kaybeden Kişilerin Değişen Yas Ritüelleri ve Tecrübeleri” başlıklı makaledir. Bu çalışma da bir öncekinde olduğu gibi, kayıp yakınlarının yas tecrübeleri

gözlemlenmek amaçlanmıştır. Zehra Kılıçoğlu tarafından 2023 yılında sunulan “Covid-19 Sürecinde Yakınlarını Kaybeden Bireylerde Yas ve Dini Başa Çıkma İlişkisi” başlıklı yüksek lisans tezi de benzer bir konuyu, pandemi maktul yakınlarının yas deneyimleri ve kayıp travmasıyla başa çıkma yöntemlerini değerlendirmektedir. Konuyu yas tepkileri, yas modelleri ve pandemi koşullarında “engellenmiş yas” kavramları üzerinden irdeleyen Kılıçoğlu, inancın yaşanan travmaya karşı bir direnç oluşturup oluşturamayacağı varsayımını sınamaktadır. İngilizce literatürde ise, özetle; Frances Adiukwu ve ark.’nın Covid-19 salgını sırasında farklı kültürlerde yaşanan yas deneyimini konu alan çalışmaları (2022), Becky Alexis-Martin imzalı “Sensing the deathscape: Digital media and death during COVID-19” (2020) başlıklı makalesi, sosyal medya aracılığıyla yas tutma ritüelini “ölüm iletişiminin yeni biçimi” olarak sorunsallaştıran Jensen Moore’un *Mourning Using Social Media: The New Frontier for Death Communication* (2022) adlı kitabı öne çıkan çalışmalar arasındadır. Adı anılan çalışmaların birçoğunun ortak özelliği Covid-19 pandemisini odağa alarak yapılmış olmalarıdır. Sosyal medyada yas kültürü ve ölüm temsiline nasıl kurulduğu meselesini ele alan bu çalışmanın, muadillerinden farklı olarak hem kullandığı karma yöntemin kuşatıcılığı hem de yeni medya iletişiminin ölüm algısına ve sanal ortamda yas tutma ritüellerine yönelik kurguladığı temsil biçimlerini ve referans çerçevelerini çok yönlü bir bakış açısından analiz etmeye çalışması bakımından özgün nitelikli olduğu değerlendirilmektedir.

Ölüm Olgusu: Tanımlamalar ve Tahayyüller

Ölüm, insanın yaşamsal canlılığının son buluşuna yönelik en önemli vurgudur. Ölüm, her canlının mutlaka deneyimleyeceği, yaşamın en son evresidir. Nitekim “insan ölmeyi öğrenmelidir” der Sokrates. Ölmek, çağlar boyunca bilimi geliştirip, teknolojik buluşlarla dünyayı, kendini, çevreyi dönüştürüp iyileştirebileceğini sanan insanın en büyük yenilgisi olagelmıştır (Bauman, 2018, s. 156). Ölüme çare bulamayan insan onu her yönüyle anlamlandırmaya, açıklamaya gayret etmiş ve ölüme giden yolda, gerçekleştiği anda ve sonrasında olup bitenler hakkında makul bir temellendirme yapmaya çalışıp, tecrübe edilemeyecek bu gerçekliği pek çok alanda çözmeye gayret etmiştir.

Ölüm, ilk önce bilincin yeni yeni şekillenmeye başladığı topluluklarda öte dünyaya yolculuk olarak gündeme gelmiştir. Buradan ölümlülüğün bir yapıbozumla karşı karşıya geldiği ve “iyi yönetilmiş ölüm” gibi yeni stratejilerin devreye sokulduğu modern topluma, oradan da modernitenin bu çaresizliğine karşı farklı arayışların hız kesmeden sürdüğü postmodern toplumlara kadar ilginç bir sosyal tarihe sahiptir (Bauman, 2018, ss. 160-244). Örneğin insanın avcılık ve toplayıcılığa tekabül eden ilk dönemi için ölüm, hayattan kesin sınırlarla ayrılmış bir olgu değildir; fakat yerleşik kültüre geçilmesi, şehirlerin ortaya çıkması ile artık ölümün öteki dünya kadar bu dünya ile de ilgili bir şey olduğu anlaşılmıştır (Erdiç, 2017, ss. 147-178). Tarihsel süreç ilerledikçe, insan daha önceki çağlara oranla ölümü görme ve geliş şekline göre hazırlık yapıp tavır alma konusunda daha yetenekli hale gelir. Ancak ölüme hazırlık kabiliyeti geliştirme çabası günümüzde bile yeterli bir potansiyele erişememiştir. Sosyoekonomik, kültürel, coğrafi pek çok değişkene göre insanlığın bir bölümü ölümün getirdiği karmaşa ve belirsizliği yumuşatmak için çaba gösterirken; diğer bir kısmı da ölüm için hazırlık yapmayı inançsal ve kültürel bir kabul, hayati bir disiplin ve ahlaki bir sorumluluk olarak görmüştür. Ancak ölümün tartışılmaz bir gerçek oluşu ve kaçınılmazlığı, onu en çok dinsel ve tinsel alanlarda açıklanmaya uygun bir fenomen kılar.

Kavramsal olarak ele alındığında literatürde ölüm kavramının pek çok tanımına rastlamak mümkündür. Ölüm felsefi, tıbbi, teolojik, psikolojik, hukuki ve sosyolojik alanlarda pek çok kez tanımlanmıştır. Hatta disiplinler arası geçişlerle kavramsal literatür konusunda sorgulanarak çok yönlü biçimde açıklanmaya çalışılmıştır. Gerek varoluşçu felsefe ve tıp bilimi gerekse teoloji gibi uzmanlık alanları üzerinden izah edilmeye çalışılan ölüm olgusuna, tüm sonlu canlılar adına ne olduğu ve nasıl gerçekleştiğiyle ilgili somut bir izah getirmek mümkün olsa da sonrası ve gerçekleşme hali konusunda yetersiz kalmıştır. Ölümle ilgili en büyük sorunsal ölümün bilfiil tecrübe edilip açıklanmasının olanaklı olmayışıdır. Ölüm ancak dışardan müşahede edilip gözlem yoluyla farkına varılan objektif bir bilgi konusudur. İnsan açısından ilk bakışta tabii bir olay gibi gözükse de kabul edilmesi ve sindirilmesi zor bir gerçekliktir. Herkes böyle bir gerçekliği kayıtsız şartsız kabul etmek istemez. İşte bu ret hali, ölüme her ne kadar tabi bir son olsa da ona rahatlatıcı anlamlar yükleme, ölümsüz olabilme ihtimali üzerine düşünme ya da kavram üzerine pek çok inanış ve ritüel geliştirip tatbik etme gibi arayışlar doğurur.

"Ölüm nedir?" sorusunu yetkinlikle cevaplamak için kavrama pek çok açıdan bakmak gereklidir. Her bilim alanı ölümü kendi bütünlüğü ve disiplin temelleri açısından ele alır ve tanımlar. Tıbbi açıdan ölüm ile felsefi açıdan ölüm farklı manalar taşır. Aynı şekilde, sosyal ölüm ile hukuki ölüm de farklı anlamlara gelmektedir. Ölüm olgusu multidisipliner biçimde çalışmanın da konusunu oluşturan bireyin yeryüzündeki bedensel var oluşunun son bulmasından hareketle açıklanabilir. Her şeyden önce, ölüm en basit ifadeyle, bedenin ve zihnin yaşamsal faaliyetlerinin son bulması olayıdır. Ölüm olgusu, canlı varlığın yaşamsal fonksiyonlarının geri dönüşü olmaksızın sona ermesi olarak tanımlanmaktadır (Bauman, 2000, s. 161). Aynı zamanda insan

olmanın ana ilkesi (Koestenbaum, 1998, s. 11) ve yaşama yönelik bir bedel olarak ele alınmıştır (Cicero, 2004, s. 15). Ancak bunların yanı sıra, sosyal, hukuksal, felsefi açılardan da ölüm mümkündür.

Ölüm *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'e* göre; "bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedi uyku, emrihak, irtihal, memat, mevt, vefat" biçiminde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023). Türkçede ölüm kelimesi oldukça geniş biçimde, bütün halleri içine alacak biçimde açıklanmıştır. Ölüm kelimesine etimolojik olarak bakıldığında ise, Eski Türkçede öl- kökünden +im ekiyle üretilen kelimelerden biri olduğu görülmektedir. Kelimeye yönelik en eski kayıtların 10. yüzyılda yazılmış olan *İrk Bitig* olduğu görülmektedir. Ölüm bu anlamda; "Sub içipen yaş yipen ölümde ozmış" (Su içip ot yiyip ölümünden kurtulmuş) cümlesinde görülür (Nişanyan, 2018, s. 500). Türkçede ölüm kavramı, "dünya hayatının sona ermesi" (Doğan, 2011, s. 1356) anlamında kullanılmaktadır. Kavrama yönelik tanımlamalarda yer yer dünya hayatına atıfta bulunulması ve insan açısından akıl yoluyla keşfedilenin bu dünya yaşamı olması vesilesiyle bir öte dünya umudunun da kapısı aralanmaktadır. Biten bu dünya yaşamıdır ve bilinen tek canlı yaşam insanoğlu tarafından bu dünyaya ait olandır.

Birçok kültüre göre ölüm, bir değişim ve dönüşüm süreci olarak algılanmakta ve tıpkı hayatın temel dönüm noktaları kabul edilen doğum ve evlenme gibi bir geçiş ve dönüşüm aşaması olarak kabul edilmektedir. Ölüm, insan yaşamının sona ermesidir. Ölümle ilgili çalışmaların 1950'lerin sonlarına doğru yoğunlaşmaya başladığı ve bu çalışmalara öncülük edenin de Herman Feifel olduğu bilinmektedir. Feifel 1959 yılında "Amerikan Psikoloji Cemiyeti Kongresi"nde ölüm ve ölme psikolojisi üzerine bir sempozyum organize etmiş ve bu sempozyumda kendisinin de dahil olmak üzere, sunulan bildirimleri bir araya getirerek yine aynı yıl *The Meaning of Death* adlı kitabı yayınlamıştır (Feifel, 1959) Feifel bu kitabında özellikle Batılı insanın ölüm karşısında sergilediği tutuma değinmiş ve ölüm olgusuna Batılı insanın bir maskeleye ve kaçınma tavrıyla yaklaştığına değinerek, bu sempozyumu ölümün kaçınılmazlığı ile yüzleşen insanların bunu daha iyi anlayabilmesi için gerçekleştirdiğini dile getirmiştir (Feifel, 1959, ss. 114-132).

Ölümle ilgili önemli çalışmalara imza atan bir diğer önemli isim de Elisabeth Kübler Ross'dur. Kendisi bir tıp doktoru olan Ross'un özellikle ölmek üzere olan hastalarla yaptığı çalışma ölümü aydınlatmak açısından literatüre geçmiş önemli çalışmalardandır. Bu çalışmaların sonucunda Ross, ölmek üzere olan hastalar üzerinden ölüm sürecinin yadsıma, öfke, pazarlık etme, depresyon ve kabullenme şeklinde beş aşaması olduğunu ileri sürer. Ross'un ölüme ilişkin ölme deneyimini yaşadığını varsayıp "geri dönenler" için yazdığı kitaplar da mevcuttur. Aynı konuda yazılmış Dr. Melvin Morse'nin *İşığa Bir Adım Kala* adlı kitabı da önemlidir.

İnsan topluluklarının inanış ve törelerinde doğum ve evlenme gibi, ölüm de bir geçiş aşamasıdır (Artun, 2020, s. 228). Ancak bir insan ömrü temel alındığında, ölüm bireyin son geçiş aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle ölüm bir son gibi görünse de gerek eski Türk dinlerinde gerekse Türklerin mensubu buldukları İslam dininde bir yok oluş olarak algılanmamış, ölümle her şeyin bitmediğine, sadece bu dünyadan "geçilip gidildiğine" inanılmıştır (Çıblak, 2002, s. 474). Literatür çalışmalarında görülen odur ki ölümle ilgili insanlığın temel düşüncesi bir son olmadığına dair inanışlar geliştirmek üzerinedir. Antik Yunan filozoflarından Platon, idealar öğretisinde ruhun ölümsüzlüğü konusuna yer verir. Buna göre, ruhumuz biz daha hayata gelmeden önce var olmuştur. Ruh bedenler arası göç yapabilirken; beden yok olmaya mahkûmdur (Platon, 2011, s. 6). Platon beden ile ruh arasındaki en keskin ayrımın ölüm geldiğinde ortaya çıktığını iddia eder. Ölüm geldiğinde beden ölmemezlik edemez, çünkü beden ölüme mahkûmdur ve doğasında ölüm vardır. Ruhu için çalışan bir insan bedeninin sonlu oluşundan kaygı duymaz. Bu felsefi bakışa göre; ölüm üzerine temellenen felsefenin amacı bedeninin öleceğini bilip ruhun ölümsüzlüğünü bilerek yaşamak ve ruh için çalışmaktır. Ruhun bedenden kurtulması ölümle aynı şeydir (Altunay, 2017, s. 8). "Ruh tanrısal olana, ölümsüze, düşünene, sade olana, dağılmayana, sabit olana benzer. Beden ise insana, ölümlüye, düşünmeyene, sade olmayana, dağılana benzer" (Platon, 2015, s. 77).

Platon, Sokrates ve Demokritos ruh-beden ayrımına dikkat çekerek bedeninin ölümlü, ruhun ise ölümsüz olduğunu savunurlar. Bu inanç, ölüm kaygısını azaltarak bireye teselli sağlar. İnsan, ölümden sonra ne olacağını bilemediğinden farklı öğretiler aracılığıyla bu sürece daha korkusuz bakmanın yollarını arar. Yunan filozoflarından Epiküros ise ruhun üstünlüğünü reddederek bedeni merkeze alır. Ona göre beden olmazsa ruh da var olamaz; dolayısıyla hazlarla uyumlu bir dinginlik esastır. Ancak bu dinginliği bozan iki kaygı vardır: ölüm korkusu ve Tanrısal müdahale korkusu. Epiküros'a göre bunlar temelsizdir; çünkü ölüm korkusu, insanın kendi doğasına dair bilgisizliğinden kaynaklanır (Jones, 2006, s. 465).

Epiküros, ölüm olgusunu “ölü olma hali” üzerinden değerlendirir. Kişi kendi ölümüne tanıklık edemeyeceği için ölüm anı deneyimlenemez; bu da olgudan doğan kaygıyı ortadan kaldırabilir. Ona göre öldükten sonra insandan geriye yalnızca başka canlılara hayat veren atomlar kalır (Weber, 1998, akt. Köseoğlu ve Bilgin, 2019, s. 1496). Böylece ruhun ölümsüzlüğü ve öte dünya inancı reddedilir (Epikür, 2014, ss. 14-15). Bu düşünceye paralel olarak Lamettrie, d’Holbach, Gassend ve Hobbes gibi 18. yüzyıl materyalistleri de ölüm karşısında benzer tutumlar geliştirmiştir. Günümüzde ise Ernest Becker ve Elias Canetti gibi düşünürler, ölüm gerçeğini inkâr etme yönünde eserler vermişlerdir.

Epiküros’a yakın başka bir bakış açısı da Merleau-Ponty’e aittir. Merleau-Ponty, “Ne doğumum ne de ölümüm bana benim deneyimlerim gibi görünebilir. Kendimi yalnızca önceden doğmuş ve bugün de yaşıyor olarak kavrayabilirim” der (Öncel, 2013, s.9). Haliyle doğumdan önceki süreci hatırlayamayan insan için ölümle son bulan yaşamının sonrası da bir muammadır ve yoktur, şeklindeki açıklaması da Epiküros’un ölümü açıklama çabasına oldukça yakındır.

Felsefe tarihinde pek çok filozofun ölümle son bulan insan ve yaşamı üzerine kafa yordığı aşikârdır. Özellikle varoluşsal felsefeyle ilgilenen filozoflar varoluşun aksi olan bir yok oluş hali tanımlaması olan ölüm gerçekliğine farklı pencerelerden bakarlar. Kierkegaard’a göre, ölüm hayatla yaşamın iç içe geçmiş halidir. Ölüm bir yaşamı geride bırakma hali, varoluşsal bir kabullenıştır. Yaşamın anlamı, ölüm olgusu ile anlaşılrsa da insan yok olma düşüncesini her an zihninde taşımaktadır. Kierkegaard, insanın ölüm korkusunu hafifletmek için inanca sığınması gerektiğinin altını çizer (Akşit, 2013, s. 135).

Heidegger’e göre ölüm, “benim olandır”; yani başkasına devredilemeyecek kişisel bir sorumluluktur (Magill, 1992, s. 59). Bir başkasının ölümü üstlenmesi dahi ölümün kendisi değildir (Bollnow, 2013, s. 163). Varlık ve Zaman’da ölüm, Dasein’in bizatihi kendisinin üstlenmesi gereken en zati imkânı olarak tanımlanır. Bu bağlamda ölüm, varlığın hem kendi olasılığı hem de imkânsızlığının imkânıdır. Heidegger ayrıca ölümü “hergünlük” içinde kamusal bir hadise olarak ele alır; toplum onu sürekli rastlanan bir olay olarak görür (Heidegger, 2008, ss. 266-268).

Ölüm, bir dünyadan öteki dünyaya geçiş ve her iki dünyaya da ait olmayan sancılı bir süreçtir. Birdenbire ortaya çıkan büyük bir bilinmezlikle yüzleşmek, ruhlarda bunalım yarattığı gibi beyinlerde de bir sorgulama süreci başlatır. 13. yy.’da yaşamış olan mutasavvıf Mevlâna Celaleddin Rumi için ölüm bir düşün gecesidir. Çünkü Mevlâna için ölüm anı tasavvuf felsefesinde de sevgiliye kavuşulacak andır. Burada sevgili Yarattıcı, yani Tanrı’dır. Yine tasavvuf düşüncesinde ölüm bir son değil aksine yeni bir başlangıçtır. “Ölüm artık başa çıkılması zor ve zorunlu bir kavram değil, özlenen, hasretle beklenen bir 'dost'tur" (Kazancı, 2009, s. 68). Başlangıcı ölüm olmayan bir hayatın sonunun da ölüm olamayacağı düşüncesi bu dünyanın öteki dünyaya geçiş kapısı olduğu anlamına gelir.

Kortes Miller, Ölüm Psikolojisi adlı eserinde “kabul edelim: hepimiz eninde sonunda ölümü tadacağız. Oysa biz ölümü inkâr eden ve ölüme meydan okuyan bir toplumda yaşıyoruz. Ölüm yokmuş gibi yaşamaya çalışıyoruz” der (Miller, 2019, s. 12). Bu yaklaşım, yanlış bir ölüm algısına yol açmakta; bireyin ölümü kavramasına katkı sağlamadığı gibi ölüm eğitimini de ihmal ettirmektedir. Oysa doğum sürecine nasıl hazırlanılıyorsa, ölüme de aynı bilinçle hazırlanılması gerektiğini savunan Miller, ölümü tıbbi değil sosyal ve doğal bir süreç olarak görür. Ölüm konuşulması güç bir konu olduğundan, toplumda çoğu kez suskunlukla karşılaşılır. Birey, ölümle yüzleştğinde hazırlıksız olduğunu fark eder ve bu noktada tarih boyunca oluşan öğretiy ve tahayyüllere tutunur.

Bireyin ölüm karşısında farklı tahayyülleri vardır. Ölüm öncesi, anı ve sonrasına dair açıklamalar yetersiz kaldığında, tahayyül gücü devreye girer. Bu tahayyül, insanın varoluşsal sancılarını ve kaçınılmaz sona dair çaresizliğini yansıtır. Din ve inanç sistemleri ise ölümü şekillendiren temel dayanaklardır; hangi inanç olursa olsun, ölüm eninde sonunda bireyin varlık ve sonunu anlamlandırma çabasına dönüşür.

Ölüm sonrası yaşama dair tahayyüller, bireylerin ölüm korkusunu azaltmada önemli bir işleve sahiptir. Irvin D. Yalom (1999, s. 70), ölüm kaygısının, ölüm sonrası yaşam fikriyle azaltılabileceğini savunur. Bu tahayyüller, bireyin ölümle yüzleşmesini kolaylaştırarak, ölüm korkusundan ziyade yaşamın değerine odaklanmasını sağlar. Yaşamın bir parçası da ölmektir; ancak hakkında konuşmanın pek sevilmediği bir parçası. Konuşmak zorunda kalındığında ise ölüm zaten gelmiştir. Yukarıda da zikredildiği gibi, ölümle sağlıklı bir bağ kurmanın temelinde ölümü doğum gibi yaşamın değişmez bir parçası olarak kabul edip, ona hazırlık yaparak kabullenmeye çalışmak ve ölüm sürecini bilinçli bir kabullenişle yönetmek gerekir. Bu kabulleniş birçok kültürde ölümle baş edebilmenin bir yolunu yaratır. Pek çok ölüm öncesi, ölüm anı ve sonrasına ait inanılan ve uygulanan

ritüellerle ölümle baş etmek daha mümkün hale gelir. Bu nedenledir ki pek çok toplumda ve kültürde inanış ve yaşayış biçimlerine göre ölüm olgusu etrafında oluşturulan ritüel ve gelenekler mevcuttur. Ölümü ve ölüyü onurlandıran, çevresini ölüm korkusuna karşı sakinleştiren, ölen kişiyi ölüm sonrasına, inanç şekline göre hazırlama, defin, yas, miras ve anma gibi sosyal ritüellerin varlığı ölüm olgusunun hayatlarımızdaki yerini belirler.

Modern Sonrası Çağda Ölüm Olgusu ve Dijitalleşme

Modern çağ sonrası ölüm olgusu, bilimsel, toplumsal ve teknolojik değişimlerin etkisiyle yeniden şekillenmiş ve bu dönemde ölümün bireysel ve toplumsal anlamları önemli dönüşümler geçirmiştir. Sanayileşme, sekülerleşme, biyomedikal teknolojilerin gelişimi ve dijitalleşme, ölüm algısını ve onunla ilişkili ritüelleri hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yeniden tanımlamıştır. Bu süreçte ölüm, geleneksel dinsel çerçeveden uzaklaşarak daha rasyonel, bireysel ve medyatik bir bağlamda ele alınmaya başlanmıştır. 18. ve 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile başlayan süreçte, ölüm artık yalnızca dini ve felsefi bir mesele olmaktan çıkarak tıbbi ve biyolojik bir olgu olarak da tanımlanır. Özellikle biyomedikal teknolojilerin gelişimi, ölümün tanımını ve sınırlarını yeniden çizmeye başlar. Örneğin, organ nakli ve yaşam destek teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte "beyin ölümü" gibi kavramlar tartışmalı da olsa ortaya çıkar. Beyin ölümü, bireyin hukuki ve tıbbi açıdan ölü kabul edildiği bir durum olarak tanımlanmış ve böylece ölümün biyolojik son tanımı daha karmaşık hale gelmiştir (Lock, 2002, s. 165). Bu açıdan bakıldığında beyin ölümü kavramı, yalnızca biyolojik bir son değil, aynı zamanda etik ve hukuki bir mesele olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, ötanazi ve yaşamın sonlandırılması hakkındaki tartışmalar, modern tıbbın ölüm üzerindeki etkilerini yansıtan önemli konular arasında yer alır. Özellikle 20. yüzyılın sonlarında artan organ bağıışı ve ötanazi tartışmaları, ölümün etik ve ahlaki boyutlarını gündeme getirmiştir.

Sekülerleşme süreci, ölüm ritüellerinde de köklü değişikliklere yol açar. Batı toplumlarında ölüm, artık daha çok bireysel ve özel bir mesele olarak görülmeye başlanır, kamusal anma törenlerinin yerini sessiz ve daha bireysel yas süreçleri alır. Norbert Elias, modern toplumlarda ölümün birey için yalnızlaşan bir deneyim haline geldiğini ve toplumsal bağların zayıfladığı bir dönemde ölümün anlamını yitirdiğini savunur. Düşünür, *Ölmekte Olanların Yalnızlığı* isimli kitabında, uygarlaşma sürecini "kişinin çok güçlü duyguları özdenetimini kaybetmeden ifade etmesinin beklendiği" bir gelişme olarak adlandırarak (Elias, 2023, s. 31), diğer tüm insani ve yaşamsal olgularda olduğu gibi, ölüm konusunda da kamusal alanda aleniliğin yok olduğunu belirtir. Yani bir anlamda, modernleşme süreci, ölümü gözlerden gizleme işlevi görmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi ile şehirleşmenin artması ve modern hastanelerin yaygınlaşması ise, ölümü evlerden alarak hastane odalarına taşımıştır. Bu durum, ölümün aile ve topluluk içinde doğal bir süreç olarak deneyimlenmesini zorlaştırmış ve onu tıbbi bir olay haline getirmiştir. Bu süreç, ölümü daha steril ve anonim bir hale getirmiştir. Ancak, özellikle dini ve kültürel bağlamlarda, geleneksel ritüellerin modern toplumlarda da varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin, bazı toplumlarda ölen kişinin ardından yapılan dualar, mevlit okutma ve toplu yemek verme gibi ritüeller hem geleneksel hem de modern unsurların bir arada görüldüğü örneklerdir (Kafesoğlu, 1984, s. 331). Philippe Ariès, ölümün modern dönemde daha az görünür hale geldiğini ve "gizli ölüm" (invisible death) kavramının ortaya çıktığını belirtir. Ona göre, geçmişte toplumun bir araya geldiği toplumsal bir ritüel olan ölüm, modern dönemde bireyselleşmiş ve gözlerden uzak bir şekilde gerçekleşen bir olgu haline gelmiştir (Ariès, 1981, s. 559).

Modern dönemde ölümün kamusal alandan çekilmesiyle birlikte cenaze törenleri ve anma ritüelleri sadeleşmiş, ölümü çevreleyen sembolik ve dini anlamlar zayıflamıştır. Ölümün bireysel bir olay olarak ele alınması, özellikle Batı toplumlarında ölüm korkusunun artmasına ve yas süreçlerinin daha izole bir şekilde yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca, ölüm olgusu sanat, edebiyat ve sinema gibi kültürel üretim alanlarında da önemli bir tema olmaya devam etmiştir. Ölüm, bireylerin varoluşsal sorgulamalarını ve toplumsal bellek oluşturma süreçlerini etkileyen bir olgu olarak ele alınmıştır. COVID-19 pandemisi gibi küresel sağlık krizleri de modern çağ sonrası ölüm algısında önemli bir değişime neden olmuştur. Pandemi, ölümün toplumsal düzeyde yeniden görünür hale gelmesini sağlamış ve bireylerin ölümle ilişkilerini yeniden değerlendirmelerine yol açmıştır. Pandemi sırasında kayıpların kamusal olarak anılması ve ölüm ritüellerinin dijital platformlara taşınması, modern dönemde ölümün dönüşümünü yansıtan bir başka önemli gelişme olarak öne çıkmıştır (Bucuka, 2021, s. 105).

Pandemi sırasında ölüm, bireysel bir deneyim olmanın ötesine geçerek, toplumun tüm kesimlerini etkileyen bir olguya dönüşmüştür. Toplu ölümler, ölüm korkusunun yanı sıra, belirsizlik ve güvensizlik duygularını da beraberinde getirmiştir. Bu durum, bireylerin ölümle ilgili varoluşsal sorgulamalarını artırmış, aynı zamanda kamusal hafıza ve dayanışma pratiklerini güçlendirmiştir (Karataş, 2020, s. 7). COVID-19 pandemisi, ölümle ilgili geleneksel ritüellerin ve pratiklerin büyük ölçüde dönüşmesine de neden olmuştur. Sosyal (fiziksel) mesafe kuralları, karantinalar ve seyahat kısıtlamaları, cenaze törenleri gibi

toplumsal ritüellerin ya tamamen iptal edilmesine ya da dijital platformlara taşınmasına yol açmıştır. Bu durum, ölümle ilgili bireysel ve toplumsal yas süreçlerini derinden etkilemiştir. Pandemi sırasında birçok toplum, cenaze ve anma törenlerini çevrimiçi platformlara taşımıştır. Zoom, Skype ve YouTube gibi dijital medya ortamları, toplu törenlerin yerini alarak kayıpların sanal ortamda anılmasına olanak tanımıştır. Bu durum, geleneksel ritüellerin dijitalleşmesini hızlandırmış ve “sanal yas” (virtual mourning) kavramını gündeme getirmiştir (Brubaker ve Hayes, 2020, s. 123). Pandemi, cenaze ritüellerini fiziksel katılımdan uzaklaştırdığı gibi, bazı toplumsal grupların geleneksel ritüellerini değiştirmek zorunda kalmasına da neden olmuştur. Örneğin, İslam toplumlarında cenaze yıkama ve defin gibi dini ritüeller, pandemi nedeniyle kısıtlanmış veya tıbbi prosedürlere göre yeniden düzenlenmiştir. Benzer şekilde, Hindu toplumlarında cenaze törenleri ve yakma ritüelleri, sosyal mesafe kurallarına uygun olarak daha küçük ölçekli hale getirilmiştir.

COVID-19, ölümün medyatikleşmesinde de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Medyada yayımlanan ölüm istatistikleri, hastane görüntüleri ve kayıp hikâyeleri, ölümün kamusal alandaki görünürlüğünü artırmış ve toplumda ölümle ilgili kolektif bir farkındalık yaratmıştır. Özellikle pandeminin ilk aylarında yoğun bakım ünitelerinde çekilen görüntüler, bireylerin ölümle olan ilişkisini doğrudan etkilemekle kalmamış, aynı zamanda ölümü duyurma biçimlerini de değiştirmiş, hatta ölümün dramaturjisinin yapılması bizatihi içerik üreticilerin ilgi alanı içine girmiştir (Topdemir-Koçyiğit, 2023, s. 9). Pandemi sürecinde ölüm, ayrıca bu tür irkiltici dramaturji örnekleri yüzünden, bireylerin varoluşsal sorgulamalarını artırmış ve ölüm sonrası yaşam, ruhun ölümsüzlüğü gibi dini ve felsefi tartışmaları yeniden gündeme taşımıştır. COVID-19, sadece fiziksel bir ölüm krizi değil, aynı zamanda insanın kendi sonluluğuyla yüzleşmesini zorunlu kılan bir döneme işaret etmektedir (Şengel vd., 2020, s. 105).

Bu süreçte, bazı toplumlar dini inançlarına daha fazla sarılmış, diğerleri ise ölüm karşısında daha rasyonel bir yaklaşımı benimsemiştir. Özellikle sosyal medya platformlarında paylaşılan yas ifadeleri ve anılar, bireylerin ölümle başa çıkma biçimlerinde kültürel ve teknolojik bir dönüşümü göstermiştir. Ayrıca, pandeminin başlangıcında dünya çapında düzenlenen anma etkinlikleri, ölümün bireysel ve toplumsal boyutlarını yeniden şekillendirmiştir. İtalya’da balkonlarda düzenlenen anma etkinlikleri veya sağlık çalışanları için düzenlenen alkış eylemleri, toplumsal dayanışmayı artıran sembolik pratikler olarak öne çıkmıştır. Özellikle COVID-19 sürecinde sosyal medya platformları, kayıpların kamusal olarak anılmasında önemli bir rol oynamıştır. Facebook, Instagram ve Twitter gibi platformlarda oluşturulan dijital anma sayfaları, yas sürecinin paylaşılabılır hale gelmesine olanak tanımış; bireylerin hem duygularını ifade etmelerine hem de bir topluluk desteği oluşturmalarına imkân sağlamıştır (Baydili, 2021, s. 551).

Tüm bu gelişmelerden hareketle, dijitalleşmenin ölümün algılanış ve yaşanış tarzına büyük etkisi olduğunu gözlemlemek mümkündür. Artık yeni bir alan vardır ölümle ilgili. Ölümün yeni alanı sanallaşma halidir. Dijital teknolojiler, ölüm algısında köklü değişikliklere neden olmuştur. Sosyal medya platformları ve dijital araçlar, ölümle ilgili ritüellerin sanal ortamlara taşınmasını sağlamış ve böylece “dijital ölüm” kavramını gündeme getirmiştir. Örneğin, sosyal medya platformlarında oluşturulan dijital anma sayfaları, ölümün toplumsal bir olay olarak yeniden şekillenmesine olanak tanımıştır (Brubaker-Hayes, 2011, ss. 123-125). Dijital izler, bireylerin ölüm sonrası varlıklarının sanal dünyada devam etmesine olanak tanımıştır. Bir kişinin sosyal medya profili, ölümünden sonra da aktif kalabilir ve bu durum, ölümün kesin ve nihai bir son olarak algılanışını sorgulayan bir bakış açısı yaratır (Gibbs vd., 2015, s. 255). Dijitalleşme, yas süreçlerini de etkilemiş; bireylerin kayıplarını çevrimiçi olarak ifade etmelerine ve paylaşmalarına olanak tanımıştır.

Dijital Kültür, Dijital Yas ve Yeni Medyanın Kültürel Örüntüleri

Kültür, bireylerin ve toplumların düşünce, inanç, değer ve davranışlarını biçimlendiren; kendini iletişim, etkileşim, ortak pratikler ve bağlar vasıtasıyla var eden bir olgudur. Toplumdaki iletişim biçimleri değiştikçe kültürün de ifade edilmiş ve yaşanış biçimi dönüşmektedir. Özellikle teknolojik belirlemci yasanın etkisiyle ortaya çıkan toplumsal değer ve dinamikler yaşamın tüm boyutlarına etki etmektedir. Teknolojinin değer, alışkanlık, eğilim ve özellikle de iletişime yön veren, onu biçimleyen etkisi kültürün de yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Günümüzde internetin ve iletişim teknolojilerinin gündelik yaşama entegrasyonu ile ortaya çıkan yeni toplumsal dinamikler, kültürel yapının da değişip dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönüşüm, bilgisayarların, mobil cihazların, akıllı cihaz teknolojilerinin ve internetin sunduğu etkileşimli ortamlarla şekillenen yeni bir kültürel süreci meydana getirmiş ve bu süreç “dijital kültür” kavramıyla açıklanmıştır. Dijital kültürü oluşturan en büyük itici gücün bilgisayar ve internet teknolojileri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Artık gündelik alışkanlıkların neredeyse tamamı dijital teknolojilerin iç içe uygulanan pratikleriyle tatbik edilmektedir. Kullanılan akıllı saatler, kredi kartları, akıllı ev sistemleri, bilgisayar ve cep telefonları; kullanıcıya ne zaman ne miktarda ve ne sıklıkla su içmesi gerektiğini anımsatan

aplikasyonlar, sabah uyanmayı sağlayan radyo yayını çalar saatler, kalp atışlarını ve tansiyonu ölçen dijital uygulamalar ve sizinle karşılıklı bir psikolog edasıyla dertleşen yapay zekâ uygulamaları, vb. Bütün bunlar dijital kültür tanımının birer parçası olarak kabul edilmekte ve mevcut kültürel yapıyı dijitalleştirmektedir.

Dijital kültür; ‘internet kültürü’, ‘ara yüz kültürü’, ‘bilgisayar kültürü’, ‘e-kültür’, ‘siber kültür’, ‘sanal kültür’, ‘enformasyon kültürü’ gibi farklı isimlerle anılsa da her bir isim özünde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeye, internetin bireylerin hayatına girmesiyle değişen kültürel ve toplumsal yapıya işaret etmektedir (Koç, 2022, s. 508). Arnault’ya (2015) göre dijital kültür, internetin bireylerin iletişim ve etkileşim kurma, düşünce ve davranış biçimini önemli ölçüde şekillendirdiği fikrini anlatan bir kavramdır. Yavaşgel ve Turdubaeva (2021, akt. Koç, 2022, s. 508) ise dijital kültürü, teknolojinin günlük yaşama katılımı ve buna bağlı olarak alışkanlıkların değişmesi şeklinde açıklamaktadır.

Kültür dijitalleşirken bireyin ve toplumun inanç, ahlak, gelenek ve görenek biçimleri de değişime uğramak zorunda kalır. Pek çok gelenek ve görenek, inanış biçimleri ve yaşam pratikleri hem tatbik edilmiş biçimleri bakımından hem de kavramlara yüklenen anlamlar bakımından farklı bir boyut alır. Toplumların ve kültürlerin temel dinamikleri birtakım bilinmezliklere ve kaygılara karşı geliştirdikleri yaşam pratikleriyle oluşur. Ölüm olgusu insanlığın ilk anından günümüze yaşam pratiklerinin şekillenmesinin temelini oluşturan, kültürü şekillendiren en kaçınılmaz ve değişmez dinamiktir. Haliyle ölümle beraber pek çok inanış ve bu inanışlar etrafında toplanan pek çok kültürel örüntü söz konusudur. Çeşitli anma pratikleri, yas biçimleri, matem süreçleri vd... Ölüm olgusu etrafında toplanan tüm bu uygulamalar kültürün birer parçasını oluşturmakta ve kültürle beraber kaçınılmaz bir şekilde dönüşmeye mecbur kalmaktadır.

Dijitalleşen kültürle beraber elbette ölüme ya da acı bir kayıp sürecinde ya da sonrasında ortaya çıkan yas ve yas pratikleri, geleneksel ritüellerin sınırlarını aşarak yeni medya ortamlarında yeniden biçimlenmektedir. Bu bağlamda “dijital yas”, bireylerin kayıplarını ifade edebildikleri, kolektif hafıza inşa ettikleri ve kültürel normları dijital düzleme taşıdıkları bir pratik olarak ortaya çıkmaktadır (Thimm, 2017, ss. 4-5). Yeni medya platformları yalnızca bireysel yas deneyimlerini değil, aynı zamanda toplulukların yas tutma tarzlarını da dönüştürmekte; yasin kamusal alandaki görünürlüğünü artırarak kültürel örüntülerle iç içe geçmesini sağlamaktadır (Thimm, 2017, ss. 7-8). Dijitalleşmeyle ortaya çıkan bu yeni kültürel örüntüler, toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi ölüm ve yas süreçlerinde de köklü bir dönüşüm yaratmaktadır. Özellikle sosyal medya platformları ve sanal anma siteleri, mekânsal ve zamansal sınırlamaları aşarak yasin yeni biçimlerde deneyimlenmesine olanak tanımaktadır (Sağır ve Canayaz, 2022, s. 322).

Buna ek olarak, medyanın görsel rolü de dijital yasin dönüşümünde kritik bir boyut kazanmaktadır. Fotoğraf ve dijital imgeler, kaybın somut bir temsilini oluşturarak yas sürecinin hem bireysel hem de toplumsal boyutta yeniden inşa edilmesine aracılık etmektedir (Gibson, 2020, ss. 2-3). Yeni medya ortamlarında görseller aracılığıyla kurulan bu anlatılar, yasin sadece bireysel bir deneyim olmaktan çıkarak kamusal bir kültürel hafızaya eklenmesini sağlamaktadır (Gibson, 2020, ss. 11-12).

Pek çok sosyal medya platformunun özellikle Facebook gibi sosyal ağların, ölüm sonrası bireyin dijital kimliğini yaşatmaya devam eden, yas sürecine alternatif bir alan sunduğunu görmek mümkündür. Anıtaştırılan sosyal medya profilleri, ölen kişinin ardından yapılan paylaşımlar, dijital anma grupları, bireylerin duygusal boşalmalarını ve anılarını dijital ortamda paylaşabilmelerini sağlar. Davoudi’ye (2023) göre, her gün dünya genelinde yaklaşık 8.000 Facebook kullanıcısı hayatını kaybetmekte ve bu durum, onların çevrimiçi yaşam yansımalarını platformda birer dijital kalıntı olarak bırakmaktadır. Bu dijital kalıntılar, Facebook gibi sosyal medya platformlarını ölenler için anma alanlarına, yas tutanlar içinse topluluklara dönüşen mekânlara çevirmektedir (Davoudi, 2023, s. 2).

Kaya (2023) ise dijitalleşmenin ritüellerin mekânsal ve zamansal boyutunu dönüştürdüğünü; artık anmaların sanal alanlarda, farklı coğrafyalardan katılımı ve zamandan bağımsız biçimde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu dönüşüm, Benjamin’in “aura” kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, ritüellerin özgünlüğünü ve kutsallığını zayıflatmaktadır (Kaya, 2023, ss. 24-26).

Toplumların temel işlerliğinin izah biçimi olan kültürün dijitalleşmesiyle birlikte insan yaşamının en kaotik alanı olan ölüm gerçekliği de pek çok biçimde sanallaşmıştır. Ölüme ait bilinen tüm süreçler ve tatbikler de bu değişimden etkilenmiş ve özellikle yasin her biçiminin hissedilmesi, yaşanması, paylaşılması farklı yeni medya platformlarında zamansal, mekânsal ve sosyal olarak genişleyerek, ölen kişinin dijital varlığının sürdürülmesine ve kolektif hafızanın güçlenmesine olanak tanır hale

gelmiştir. Ancak, dijital ortamların çeşitliliği dini ve kültürel normların çatışması, mahremiyet, etik ve platform tasarımı gibi yeni sorunlar da ortaya çıkarır.

Yeni medya ortamlarında gündelik yaşamın dışında yeni bir oluşumla ölüm ve yas deneyimlerinin yeniden biçimlenmesi, kültürün dijitalleşen doğasının en belirgin göstergelerinden biridir. Ölümün biyolojik sınırlarının ötesine geçerek dijital kültürün tüm ürünlerinde, üretim ve paylaşım ağlarında varlığını sürdürmesi hem bireysel hafızayı hem de kolektif belleği dönüştürmektedir. Yas pratiklerinin çevrimiçi platformlarda görünürlük kazanması, bireylerin kayıplarıyla yüzleşme biçimlerini dönüştürdüğü gibi, toplumların ölüm olgusuna dair kültürel örüntülerini de yeniden kurmaktadır. Bu bağlamda, dijital kültür yalnızca gündelik yaşam pratiklerini değil, ölüm gibi insan varoluşunun en köklü deneyimlerinden birini de dönüştürmektedir. Böylelikle yeni medya, hem ölenin dijital kimliğini yaşatan bir alan hem de yaşayanların yas sürecini kolektifleştiren bir kültürel uzam haline gelmektedir. Ölümün dijitalleşmesi, modern toplumların kültürel süreklilik ve değişim arasındaki gerilimini en çarpıcı biçimde görünür kılmakta; dijital çağda yaşam ile ölüm arasındaki sınırlar yeniden müzakere edilmekte ve bir toplumsal zemine oturtulmaya çalışılmaktadır. Bu denli görünür olmak; ölüm gibi kendiliğinde yas barındıran ve kendine has ritüelleri olan bir sürecin bile teşhirini ya da mahremiyet sınırlarını tartışmaya açar. Yeni medya üzerinden yeni bir yaşam biçimi tüm kültürel uzantılarıyla kurgulanmaktadır. Bu kurgu dünya içerisinde ölüm ve ölüme ait tüm pratikleri değiştirmekte, dönüştürmekte ve bariz biçimde yapıbozumuna uğramaktadır.

Yöntem

Çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmış olup, sosyal medya gönderilerinin görsel, metinsel ve anlamsal bileşenlerini incelemeye dayalı olarak yürütülmüştür. Çalışmada temel olarak tematik içerik analizi yöntemi kullanılmış olup, buna ek olarak, yapıbozumcu (dekonstrüktif) çözümleme yaklaşımıyla içeriklerin derinlemesine yorumlanması hedeflenmiştir. Kodlama süreci, her gönderiye ilişkin verilerin “görsel türü”, “metin türü”, “duygusal ton”, “mistik unsur varlığı”, “ana tema” ve “görsel unsur (portre, mezar, mum vb.)” gibi kategorilere ayrılmasıyla yürütülmüş ve bu kodlama çok katmanlı bir biçimde “açık kod – alt tema – ana tema” biçiminde yapılandırılmıştır.

Tematik analiz, verilerin anlamlı temalar etrafında sistematik şekilde analiz edilmesini sağlayan esnek ve yorumlayıcı bir nitel araştırma yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Tematik içerik analizi, yalnızca verileri yüzeysel olarak özetlemez, ötesine geçerek araştırmacının verilerdeki kalıpları, manayı ve deneyimleri derinlemesine incelemesine olanak tanır (Braun ve Clarke, 2006, akt. Çarıkçı vd., 2024, ss. 128-130). Braun ve Clarke’ın önerdiği tematik analiz yaklaşımı, araştırmacının epistemolojik ve teorik bakış açısına göre şekillendirilebilecek kuramsal bir esnekliğe sahiptir. Bu yönüyle tematik analiz, farklı metodolojik çerçeveler altında uygulanabilmekte, hem özcü/gerçekçi hem de yapısalci/yorumlayıcı paradigmlar içinde değerlendirilebilmektedir. Özcü yaklaşımlarda, anlam ve deneyimler doğrudan betimlenirken, yapısalci analizlerde toplumsal yapıların ve bağlamın ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Tematik analiz süreci, altı aşamada ele alınmaktadır: veriye aşinalık kazanma, başlangıç kodlarının oluşturulması, temaların aranması, temaların gözden geçirilmesi, temaların tanımlanması ve raporlaştırma (Braun ve Clarke, 2006, akt. Çarıkçı vd., 2024, ss. 129-131). Bu sistematik süreç, araştırmacının veriler içerisindeki örüntüleri ortaya çıkarabilmesini ve bu örüntüler üzerinden yeni anlamlar üretebilmesini sağlar. Özellikle tümevarımsal (tabandan tepeye) ve teorik (tepeden tabana) yaklaşımlar, araştırmanın amaçlarına göre seçilmekte; tümevarımsal yaklaşımlarda temalar doğrudan verilerden türetilirken, teorik yaklaşımlarda araştırmacının önceden belirlenmiş kuramsal çerçevesi süreci yönlendirmektedir (Çarıkçı vd., 2024, s. 131). Özden’in (2024) vurguladığı üzere, tematik analiz, içerik analizine kıyasla daha niteliksel ve yorumlayıcı bir yöntemdir. İçerik analizinde sıklıkla nicel verilerin de analiz sürecine dahil edilmesi söz konusuysen, tematik analiz tamamen nitel veriler üzerinde yoğunlaşır. Bu yöntemde odak, katılımcıların deneyimlerinin, sosyal gerçekliklerin ve anlam dünyalarının yorumlanarak betimlenmesine yöneliktir. Tematik analiz, tamamen niteliksel bir yaklaşımı esas alır ve özünde betimleyici ve yorumlayıcıdır (Özden, 2024, ss. 67-71).

Çalışmada yer alan veriler yalnızca tematik analizle değil, aynı zamanda klasik anlam kalıplarının çözülmesini amaçlayan yapıbozumcu bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Jacques Derrida’nın yapıbozumu (deconstruction) teorisine göre, bir kavramın anlamı, sürekli bir dönüşüm içinde yeniden yorumlanabilir (Derrida, 1994, s. 527). Yapıbozumcu yaklaşımın önemli bir argümanı “tekrarlanabilirlik” (iterability) kavramıdır. Tekrarlanabilirlik, “yeni bağlamlara eklenecek ve yeni durumlar içerisinde tekrarlanacak olan metinlerin ve göstergelerin kapasitesine” göndermede bulunur (Balkın, 2004, s. 322). Söz konusu kapasite, çokanlamlılığa kapı aralar. Ancak bununla birlikte, yapıbozum, kavramların sınırsız anlam kapasitelerine yönelik bir vurgu da içermez; daha ziyade kavram, gösterge ve metinlerin içerdikleri sınırların birçok yolla birbirinden

ayrıştırılabileceğini iddia eder (Balkın, 2004, s. 321). Yapıbozumcu yaklaşımın en önemli talebi, mutlak gerçeklik, kesinlik veya doğru kavramına karşı şüpheli olmamız gerektiğidir. Temelde ise, Derrida'cı yapıbozum yöntemi, diyalektik mantığın aşılmasına dayanır; felsefeden mimariye, iletişimden sosyolojiye kadar, doğrunun tek ve mutlak olduğu görüşüne karşı savaş açar (Yanık, 2016, ss. 91-92). Çalışmada yapıbozumcu yaklaşım bağlamında “anlam kayması”, “zamansal boşluk”, “varoluşsal soyutlama”, “metinlerarasılık” gibi kavramlar altında toplanan gönderiler, anlamın sabitlenmiş formlarını sorgulayan bir analiz süzgecinden geçirilmiştir. İçeriklerin değerlendirilmesinde dijital yas temsilleri, kutsal semboller, zamansal/simgesel boşluklar ve sessizlik temsilleri gibi katmanlı yapılar öne çıkarılmıştır.

Çalışmada kullanılan tüm grafiksel sunumlar kodlama verilerinin frekans ve karşılaştırma düzeyinde görsel olarak ifade edilmesini sağlamaktadır. Ancak bu görselleştirmeler, istatistiksel genellemelerden ziyade anlam örüntülerinin belirginleşmesi ve temaların daha görünür kılınması amacıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla grafik ve tablolar, niteliksel çözümlenmeyi destekleyici mahiyette ikincil araçlar olarak değerlendirilmiştir. Bu yöntemsel yaklaşım, sosyal medya içeriklerini yalnızca görsel veya metinsel öğelerle değil, aynı zamanda kültürel, ritüalistik ve sembolik bağlamlar içinde çok boyutlu olarak ele alma imkânı sunmaktadır.

Verilerin toplanması Instagram üzerinde 30.06.2025 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kamuya açık şekilde Instagram platformunda paylaşılmış Türkçe içerikler çalışma kapsamına dahil edilmiştir. İçerikler yalnızca belirli hashtag'lerle etiketlenmiş gönderiler arasından seçilmiş olup, özel hesaplardan yapılan paylaşımlar ya da farklı sosyal medya platformları araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Veri kaynağı olarak şu hashtag'ler temel alınmıştır: #anıyoruz, #unutmadık, #ahdevefa, #sonsuzluğa, #ruhunşadolsun, #ölüm, #cenaze, #yas, #vefat, #taziye, #başsağlığı.

Çalışmada, örneklem grubunun belirli niteliklere sahip öğelerden seçildiği rastgele bir örnekleme yöntemi olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak toplam 150 gönderi seçilmiştir. Çok sayıda çıkan gönderiler arasından seçme işlemi beğeni sayısı temel alınarak, en yüksek beğeni alan gönderiler arasından yapılmıştır. Örnekleme dahil edilen gönderilerde aşağıdaki kriterler aranmıştır;

- Türkçe dilinde olması
- Kamuya açık olması
- Görsel ve/veya metinsel içeriğe sahip olması
- Belirlenen hashtag'lerden en az biriyle paylaşılmış olması.

Bu çalışmada hem nitel hem de sayısal veriler bir arada kullanılmıştır. Nicel analiz ile gönderilerde tekrar eden görsel ve sözel öğelerin sıklığı tespit edilirken; nitel analiz ile bu unsurların temsil ettiği temalar, anlam katmanları ve kültürel kodlar ortaya çıkarılmıştır. Nicel boyutta; içeriklerin görsel türü, metin türü, duygusal tonları, ortalama beğeni sayıları ve mistik unsur içeriği gibi kategorilere göre frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmış, bulgular grafiklerle görselleştirilmiştir. Nitel boyutta ise içerikler, tematik analiz yoluyla “ana tema–alt tema–kod” yapısında çözümlenmiş; ayrıca yapıbozumcu kuram doğrultusunda anlam kayması, zamansal boşluk, metinlerarasılık gibi eleştirel kavramsal kodlamalara tabi tutulmuştur.

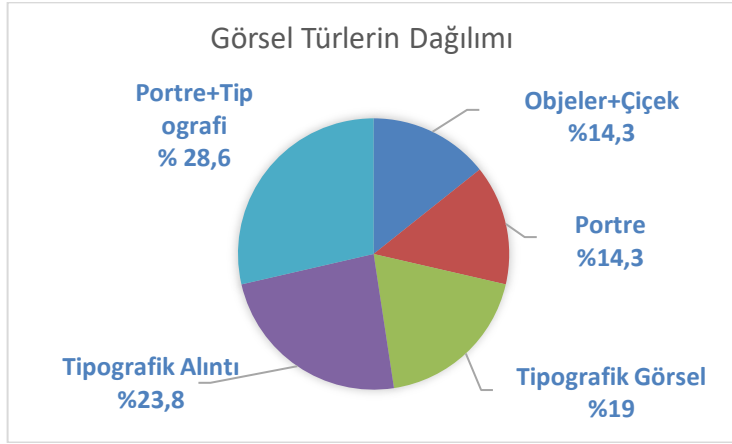
Araştırma soruları ise şöyledir;

- Dijital mecralarda özellikle Instagram üzerinden ölüm nasıl temsil edilmektedir?
- Anma pratikleri bireysel mi, kolektif mi inşa edilmektedir?
- Sosyal medya gönderileriyle ölüm, nasıl yeniden anlamlandırılmakta veya simüle edilmektedir?
- Yeni medya ile gerçekleşen toplumsal dönüşümde ölüme yaklaşım kavramsal olarak bir yapıbozuma uğramış mıdır?

Bulgular

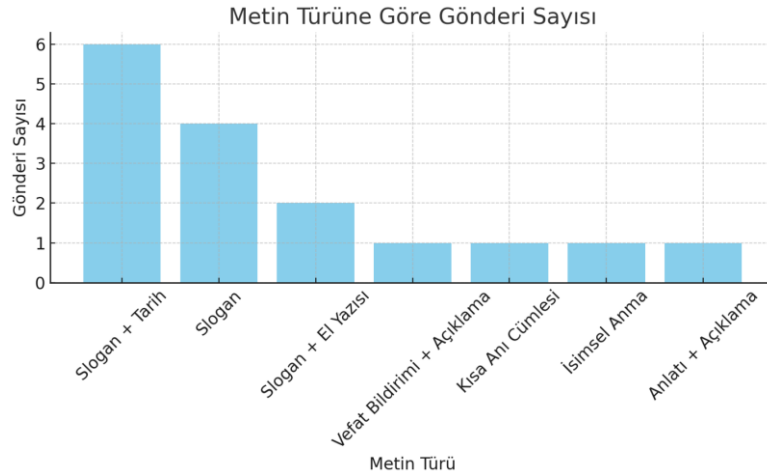
İçerikler; Görsel Türü, Metin Türü, Duygusal Ton ve Ortalama Beğeni Sayısı, Mistik Unsur İçerme ve İçermeme, Ana Temalar, Ana Temalarda Bulunan Unsurlar ve Yapıbozumcu Yaklaşım Özgü bağlamında değerlendirilmiştir.

Şekil 1.
İçeriklerin Görsel Türü Bakımından İncelenmesi

Şekil 1’de yer alan pasta grafiğinde, analiz edilen gönderilerin içerdiği görsel türlerinin oransal dağılımı sunulmaktadır. En yüksek orana sahip görsel türü %28,6 ile Portre ve Tipografi biçiminde bir araya gelen kompozisyonlardır. Bunu %23,8’lik bir oranla Tipografik Alıntı içeren görseller takip etmektedir. Tipografik Görsel türü %19,0 oranla üçüncü sıradadır. Portre, Objeler ve Çiçek kategorileri ise eşit oranda %14,3’lük bir dilimi oluşturmaktadır.

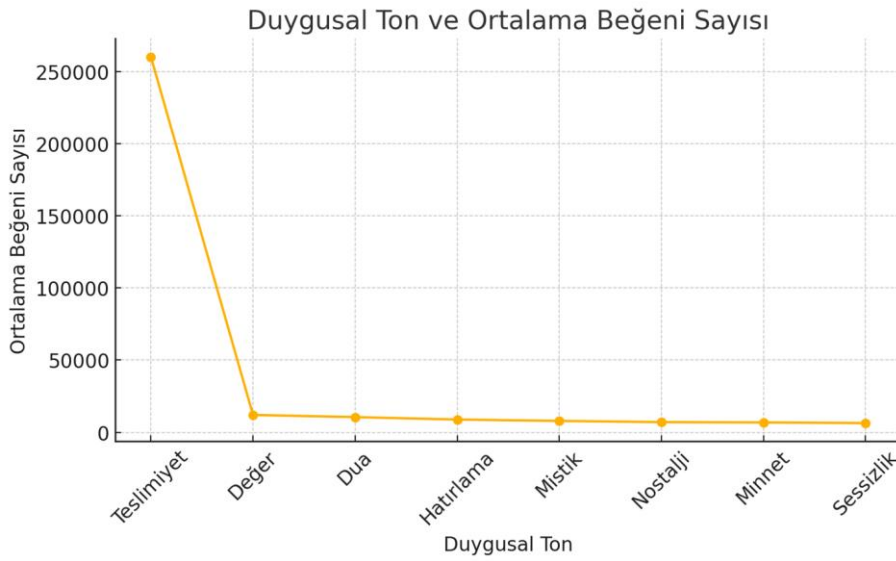
Şekil 2.
İçeriklerin Metin Türü Bakımından İncelenmesi

Şekil 2’de yer alan sütun grafiğinde, analiz edilen gönderilerin içerdiği metin türlerine göre dağılımı sunulmaktadır. "Slogan + Tarih" metin türü 6 gönderi ile en yüksek frekansa sahiptir. Bunu 4 gönderi ile yalnızca "Slogan" içeren gönderiler takip etmektedir. Diğer metin türleri olan "Slogan + El Yazısı", "Vefat Bildirimi + Açıklama", "Kısa Anı Cümlesi", "İsimsel Anma" ve "Anlatı + Açıklama" her biri birer gönderide yer almıştır.

Şekil 3.

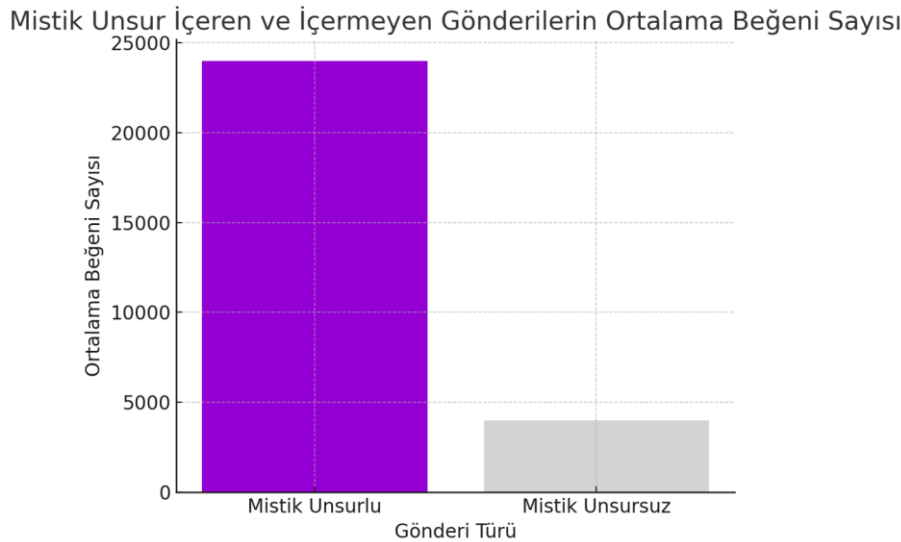
İçeriklerin Duygusal Ton ve Ortalama Beğeni Sayısı Bakımından İncelenmesi

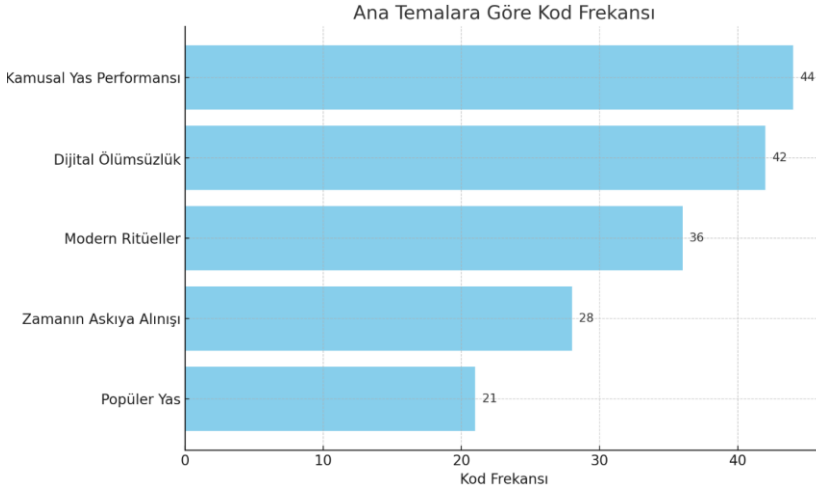
Şekil 3'te yer alan çizgi grafiğinde, farklı duygusal tonlara sahip gönderilerin ortalama beğeni sayıları gösterilmiştir. Grafik, her bir duygusal tonun yatay ekseninde, örneğin "Teslimiyet", "Değer", "Dua" vb. ve bu tonlara karşılık gelen ortalama beğeni sayılarını dikey ekseninde sunmaktadır. Verilere göre, "Teslimiyet" temalı gönderiler ortalama beğeni sayısı bakımından belirgin şekilde diğerlerinden yüksektir. Diğer duygusal tonlar olan "Değer", "Dua", "Hatırlama", "Mistik", "Nostalji", "Minnet" ve "Sessizlik" ise görece benzer ve daha düşük ortalamalarla temsil edilmektedir.

Şekil 4.

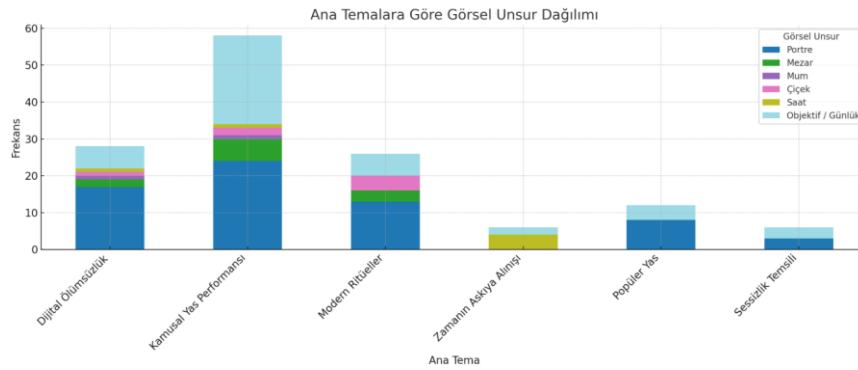
İçeriklerin Mistik Unsur İçerme ve İçermeme Bakımından İncelenmesi

Şekil 4'te yer alan grafikte, mistik unsur barındıran gönderiler ile mistik unsur içermeyen gönderilerin ortalama beğeni sayıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Yatay ekseninde gönderi türleri ("Mistik Unsurlu" ve "Mistik Unsursuz"), dikey ekseninde ise bu türlere karşılık gelen ortalama beğeni sayıları yer almaktadır. Verilere göre; mistik unsur içeren gönderiler, ortalama beğeni sayısı bakımından mistik unsur içermeyen gönderilere kıyasla belirgin şekilde daha yüksek değerlere sahiptir.

Şekil 5.*İçeriklerin Ana Temalar Bakımından İncelenmesi*

Şekil 5'te yer alan grafikte, çalışmada yer alan içeriklerin ana temalara göre kodlanma sıklıkları yatay barlarla gösterilmiştir. En yüksek kod frekansı 44 ile "Kamusal Yas Performansı" temasına aittir; bunu 42 kodla "Dijital Ölümsüzlük", 36 kodla "Modern Ritüeller", 28 kodla "Zamanın Askıya Alınışı" ve 21 kodla "Popüler Yas" temaları takip etmektedir.

Şekil 6.*İçeriklerin Ana Temalarında Bulunan Unsurların İncelenmesi*

Şekil 6'da yer alan grafik, ana temalara göre görsel unsur kategorilerinin (Portre, Mezar, Mum, Çiçek, Saat, Objektif/Günlük) frekans dağılımını yansıtan bir yığılmış sütun grafiğidir. En yüksek toplam frekans, "Kamusal Yas Performansı" teması altında gözlemlenmekte olup, bu temada özellikle portre ve objektif/günlük türündeki görseller belirgin biçimde öne çıkmaktadır. "Dijital Ölümsüzlük" ve "Modern Ritüeller" temaları benzer sayıda toplam görsel unsur barındırmakta; bu iki temada portre kullanımı baskın olup çiçek ve mezar gibi sembolik öğelere de yer verilmiştir. "Zamanın Askıya Alınışı" teması yalnızca saat ve sınırlı ölçüde objektif/günlük unsuruyla temsil edilirken, "Popüler Yas" ve "Sessizlik Temsili" temalarında görsel çeşitlilik daha sınırlıdır ve portre ağırlıklıdır.

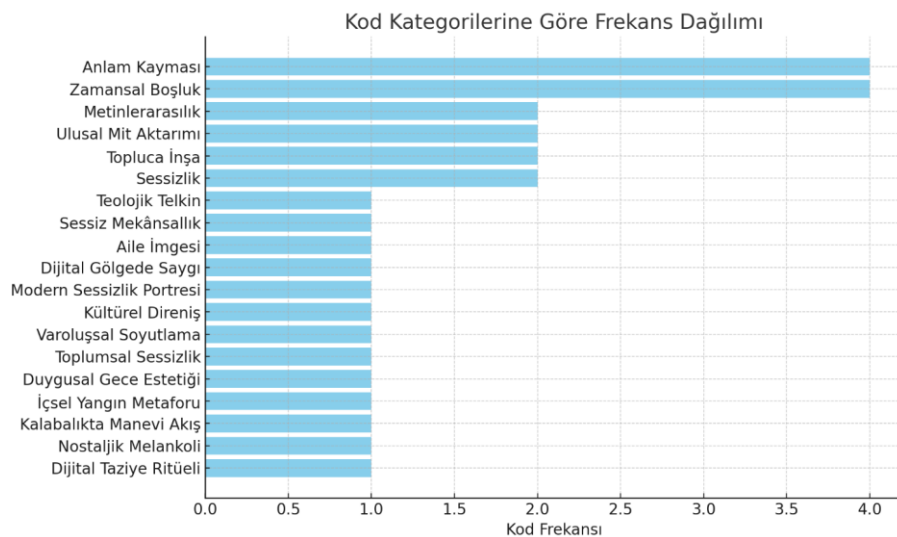
Tablo 1.
İçeriklerin Yapıbozumcu Yaklaşımına Özgü Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular

Ana Tema	Portre	Mezar	Mum	Çiçek	Saat	Objektif / Günlük
Dijital Ölümsüzlük	17	2	1	1	1	6
Kamusal Yas Performansı	24	6	1	2	1	24
Modern Ritüeller	13	3	0	4	0	6
Zamanın Askıya Alınışı	0	0	0	0	4	2
Popüler Yas	8	0	0	0	0	4
Sessizlik Temsili	3	0	0	0	0	3

Tablo 1, içeriklerin yapıbozumcu yaklaşıma özgü değerlendirilmesine yönelik görsel unsurların dağılımını sunmaktadır. Tabloda her bir ana temaya karşılık gelen portre, mezar, mum, çiçek, saat ve objektif/günlük görsel öğelerinin sayısal frekansları yer almaktadır. Verilere göre, “Kamusal Yas Performansı” teması en yüksek sayıda portre (24), mezar (6) ve objektif/günlük (24) unsur içeriğiyle dikkat çekmektedir. “Dijital Ölümsüzlük” teması, 17 portre ile öne çıkmakta ve tüm görsel kategorilerde en az bir örnek barındırmaktadır. “Modern Ritüeller” teması 13 portre, 3 mezar ve 4 çiçek öğesi ile çeşitlilik göstermektedir. “Zamanın Askıya Alınışı” teması yalnızca saat (4) ve objektif/günlük (2) unsurlarında temsil edilirken, “Popüler Yas” temasında sadece portre (8) ve objektif/günlük (4) unsurları gözlemlenmiştir. “Sessizlik Temsili” teması ise 3 portre ve 3 objektif/günlük öğesiyle sınırlı bir dağılıma sahiptir.

Şekil 7.

İçeriklerin Yapıbozumcu Yaklaşımına Özgü Değerlendirilmesi

Şekil 7’de yer alan grafikte, kod kategorilerinin frekans dağılımı yatay bar biçiminde sunulmuştur. En yüksek frekansa sahip kod kategorileri “Anlam Kayması” ve “Zamansal Boşluk” olup her biri dört kez kodlanmıştır. Bunları, ikişer kez kodlanan “Metinlerarasılık”, “Ulusal Mit Aktarımı”, “Topluca İnşa” ve “Sessizlik” kategorileri takip etmektedir. Diğer kod kategorileri (“Teolojik Telkin”, “Sessiz Mekânsallık”, “Aile İmgesi”, “Dijital Gölgede Saygı”, “Modern Sessizlik Portresi”, “Kültürel Direniş”, “Varoluşsal Soyutlama”, “Toplumsal Sessizlik”, “Duygusal Gece Estetiği”, “İçsel Yangın Metaforu”, “Kalabalıkta Manevi Akış”, “Nostaljik Melankoli” ve “Dijital Taziye Ritüeli”) birer kez gözlemlenmiştir. Grafik, belirli kavramsal kodlara yönelik yoğunlaşma ve çeşitliliği nitel bir çözümleme çerçevesinde görselleştirmektedir.

Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, dijital yas temsillerinin çok katmanlı bir yapı sunduğunu göstermektedir. Görsel türler açısından değerlendirildiğinde, portre ve tipografi ile tipografik alıntı içeren görsellerin en yüksek oranlara sahip olduğu; bu türlerin ardından tipografik görsel, portre ile objeler ve çiçek türlerinin geldiği belirlenmiştir. Metin türleri bağlamında ise

slogan ve tarih içeriğinin en sık tercih edilen yapı olduğu, diğer metin türlerinin ise sınırlı sayıda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Duygusal ton ve beğeni sayısı ilişkisine bakıldığında, teslimiyet temalı gönderilerin ortalama beğeni bakımından diğer temalardan belirgin şekilde daha yüksek değerlere sahip olduğu, diğer duygusal tonların ise daha dengeli bir dağılım sergilediği tespit edilmiştir. Mistik unsur içeren gönderilerin, mistik unsur içermeyenlere kıyasla daha yüksek ortalama beğeni sayısı aldığı belirlenmiştir.

Ana temalar üzerinden yapılan frekans analizi, kamusal yas performansı temasının en sık kodlanan ana tema olduğunu, onu sırasıyla dijital ölümsüzlük, modern ritüeller, zamanın askıya alınışı ve popüler yas temalarının izlediğini ortaya koymuştur. Bu temaların görsel öğelerle ilişkisine bakıldığında, kamusal yas performansı temasında özellikle portre ve objektif/günlük görsellerin öne çıktığı, dijital ölümsüzlük ve modern ritüeller temalarında ise sembolik öğelerle desteklenen portre kullanımının yoğun olduğu görülmektedir. Zamanın askıya alınışı temasının saat ve sınırlı sayıda objektif/günlük unsurlarla temsil edildiği; popüler yas ve sessizlik temsili temalarında ise görsel çeşitliliğin sınırlı olduğu, portre öğesinin baskın biçimde kullanıldığı belirlenmiştir.

Yapıbozumcu yaklaşıma özgü olarak kodlanan temalar içinde anlam kayması ve zamansal boşluk kategorilerinin en yüksek frekansa sahip olduğu; metinlerarasılık, ulusal mit aktarımı, topluca inşa ve sessizlik gibi kategorilerin de belirgin biçimde tekrarlandığı görülmektedir. Diğer kodlar daha sınırlı sayıda yer almakta olup içeriklerin kültürel, teolojik, metaforik ve estetik açıdan zengin bir dağılım sunduğu görülmüştür. Tüm bu bulgular, sosyal medyada yasin dijitalleşme sürecinde ritüel, anlam, sessizlik ve temsillerin çeşitli biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya platformlarında, ölen bireyler için oluşturulan anma sayfaları, yas sürecini bireysel bir deneyim olmaktan çıkararak toplumsal bir paylaşıma dönüştürür. Bu sayfalar, kaybedilen bireyin hatıralarının dijital dünyada yaşamaya devam etmesini sağlar ve fiziksel anıtların dijital bir karşılığı olarak işlev görür (Gibbs vd., 2015, ss. 255-258).

Yapılan analizlerde öne çıkan ana temalar, ölümün dijital mecralarda çeşitli biçimlerde temsil edildiğini göstermektedir. Kamusal yas performansı (f=44) ve dijital ölümsüzlük (f=42) gibi temalar en yüksek frekanslara sahip olup, Instagram'da ölümün hem kamusal bir gösterim aracılığıyla hem de dijital sonsuzluk simgeleriyle sunulduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle portre ve tipografi (%28,6) ile tipografik alıntı (%23,8) içeren görsellerde ölümün görsel ve sözel olarak eşzamanlı sunumu dikkat çekmektedir. Beğeni ortalamalarının teslimiyet ve mistik unsur barındıran gönderilerde daha yüksek olması, dijital platformlarda ölümün manevi, ruhani ya da anlam yüklü biçimlerle temellendirildiğini göstermektedir. Yapıbozumcu kodlamalarda da anlam kayması, metaforik soyutlama ve dijital sonsuzluk sembolizmi gibi kodlar, ölümün Instagram'da yalnızca bir son değil, yeniden kurulan bir estetik ve kültürel anlatı olarak temsil edildiğini işaret etmektedir. Geleneksel yapıda anma ritüelleri de tarih boyunca toplumların ölüm olgusuyla başa çıkmak ve kayıpları anlamlandırmak için geliştirdiği en temel kültürel pratiklerden biri olmuştur. Bu ritüellerin, hem bireylerin yas süreçlerini yönetmelerini kolaylaştırırken hem de toplumsal bağları güçlendirerek ölümün kolektif bir anlam kazanmasını sağladığı (Durkheim, 2020, s. 269) düşünülecek olursa, söz konusu kültürel anlatının niteliği ve önemi ortaya çıkmaktadır.

Grafiksel ve tematik bulgular, anma pratiklerinin çoğunlukla kolektif biçimlerde inşa edildiğini göstermektedir. Kamusal yas performansı temasının yüksek frekansı (f=44) ve bu temada objektif/günlük görsellerin yoğunluğu (f=24), anmaların kamusal ritüel, toplumsal katılım ve kolektif hafıza bağlamında gerçekleştiğini göstermektedir. Öte yandan, dijital ölümsüzlük ve modern ritüeller gibi temalarda yer alan kişisel portreler, çizimlerle yapılan anmalar ve şiirsel anlatılar, bireysel düzlemde de güçlü bir temsile karşılık gelmektedir. Bu nedenle bulgular, Instagram'da anma pratiklerinin hem bireysel hem de kolektif öğelerle benzer biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Denebilir ki, yeni medyada ölüm, geleneksel ve dini bağlamlarından kopararak bireysel ve kolektif bir anlam üretimi sürecine dahil edilmiştir. Sosyal medyada ölüm hem bir paylaşım nesnesi hem de bir etkileşim alanı haline gelmiştir. Bu durum, ölümün kutsallığını sorgulayan ve onu sıradanlaştıran bir duyarsızlaşma süreci olarak yorumlanabilir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, sosyal medya gönderilerinde ölüm zamansal, sembolik ve estetik yollarla yeniden anlamlandırılmakta hatta yer yer dramaturjik biçimde sahnelenmektedir. Yapıbozumcu kodlarda sıklıkla karşılaşılan zamansal boşluk, metinlerarasılık ve anlam kayması gibi kavramlar, ölümün kesinliği yerine onun biçimsel yeniden kurgulanışıyla karşılaşıldığını göstermektedir. Sonsuzluk simgeleri, "∞" işaretleri, şiirsel metinler ve tipografik alıntılar bu simülasyonu desteklemektedir. Görsel türlerdeki yoğunlukla tipografi ve dijital tasarımla zenginleştirilmiş görseller, ölümün gerçeklikten ziyade simgesel, estetik ve iletişimsel bir düzlemde yeniden inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

Yapıbozumcu yaklaşım temelinde yapılan analizlerde anlam kayması, zamansal boşluk ve metinlerarasılık gibi kavramsal kodların sıklığı, ölümün geleneksel anlam dünyasından koparılarak yeni medya ile farklı bağlamlara yerleştirildiğini göstermektedir. Dijital platformlar üzerinden sunulan online taziye, dijital mizahi ölüm gerçekliği, duygusal veda metinleri ve görsel kolajlarla yapılan anmalar, ölümün kavramsal olarak ritüelden simgeye, fizikselden dijitale kaydığını ortaya çıkarmaktadır. Bu da ölümün yeni medyada zaman, mekân ve anlam sınırlarının çözüldüğü bir yeniden anlamlandırma süreci geçirdiğini göstermektedir. Toplumsal olaylarda hayatını kaybeden bireyler için oluşturulan hashtag kampanyaları (#BlackLivesMatter, #PrayForParis, #Kartalkayayangını, #Ozgecanaslan gibi), ölümün toplumsal bellekteki yerini güçlendirir. Bu kampanyalar, bireylerin kayıplarını ifade etmelerine olanak tanırken, aynı zamanda bir dayanışma ve farkındalık aracı olarak işlev görür (İli ve Büyükbaykal, 2023, s. 901). Bu bağlamda özellikle Instagram, YouTube gibi platformlar, ölümle ilgili görüntülerin paylaşılması ve yorumlanması için popüler alanlar haline gelmiştir. Bu sürecin, ölümün hem mistik bir boyut kazanmasına hem de tüketim nesnesine dönüşmesine zemin hazırladığı söylenebilir (Öztürk, 2022, s. 444).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, yeni medya çağında ölümün temsiline dair çok katmanlı bir çözümleme sunarak, dijital kültürün ölüm algısını ve yas pratiklerini nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bulgular, Instagram gibi sosyal medya mecralarının yalnızca bireysel yasin dışavurum alanı olmakla kalmayıp, aynı zamanda ölümün kolektif hafızaya yerleştiği ve kamusal performanslara dönüştüğü dijital ritüel alanları hâline geldiğini de göstermektedir. Dijital anma biçimlerinde sıkça karşılaşılan tipografik alıntılar, portre görselleri ve mistik semboller hem estetik bir söylem üretmekte hem de ölümün kutsallığını modern simgesel dil içinde yeniden kurmaktadır. Bu yönüyle ölüm, klasik anlam evreninden koparak görsel ve metinsel olarak yeniden yapılandırılan bir anlatıya dönüşmekte; yapıbozumcu yaklaşımın da gösterdiği gibi anlamın sabitlenemediği, aksine sürekli ertelendiği bir düzlemde ele alınmaktadır.

Yapılan analizlerde dijital ölümsüzlük, kamusal yas performansı ve modern ritüeller gibi temalar, ölümün sadece fiziksel bir son değil, aynı zamanda süreklilik arz eden dijital bir varoluş biçimi kazandığını ortaya koymaktadır. Anlam kayması, zamansal boşluk ve metinlerarasılık gibi yapıbozumcu kavramlarla ele alınan içerikler, ölümün geleneksel zamansallıktan kopararak estetikleştirildiğini ve hatta tüketilebilir bir fenomen olarak kodlandığını göstermektedir. Bulgular, ölümün yeni medya aracılığıyla hem bireysel hem de toplumsal düzlemde yeniden tanımlandığını, sosyal ağların ise bu yeniden tanımlama sürecine aracı olan güçlü kültürel uzamlar hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, sanal anma ritüelleri yalnızca bireysel birer ifade biçimi değil, aynı zamanda kolektif birer hafıza üretim süreci olarak da değerlendirilmelidir.

Dijital yas içeriklerinin biçimsel ve estetik analizine odaklanan disiplinlerarası çalışmaların sayısı daha da artırılmalıdır. Özellikle portre ve tipografi ile tipografik alıntı içeren içeriklerin yüksek oranlarda kullanılması, görsel-sözel birlikteliğin anlam üretimi bağlamında ayrıntılı olarak incelenmesini gerektirmektedir. Böylesi bir inceleme, incelenen olgu konusunda daha bütüncül sonuçlara ulaşılmasını mümkün kılabilir. Duygusal tonların dijital etkileşimle ilişkisini inceleyen nicel ve nitel araştırmalar teşvik edilmelidir. Nitekim teslimiyet ve mistik unsurların daha yüksek beğeni ortalamalarına sahip olması, dijital yasinin duygusal yapısının daha derinlemesine analizini gerekli kılmaktadır.

Öte yandan, kamusal yas performansı ve dijital ölümsüzlük temalarının karşılaştırmalı analizlerine yönelik yeni çalışmalar yapılması önerilebilir. Bu temalar gerek içerik yoğunluğu gerekse görsel çeşitlilik açısından dikkat çekmekte ve dijital mecralarda ölümün farklı anlatı biçimleriyle ele alınabileceğini ortaya koymaktadır.

Yapıbozumcu yaklaşımın dijital temsillere uygulanabilirliğini test eden kuramsal çalışmalara da ağırlık verilmelidir. Anlam kayması, zamansal boşluk ve metinlerarasılık gibi kavramların yoğun kullanımı, sosyal medya içeriklerinde ölümün yapısal olarak nasıl dönüştüğünü araştırmaya elverişli bir zemin sunmaktadır.

Son olarak, tüm bu sonuçlar ve öneriler ışığında denebilir ki, yeni medya döneminde otantik ölüm olgusu ve yas kültürünün dönüşümü konusunun, yazılı ve görsel-elektronik medya alanlarında da farklı yöntemlerle izini sürecektir. Daha başka çalışmalar, ölüm ve yas olgularının modern sonrası çağda aldığı yeni biçimler ve bu konulardaki kolektif algı ve anlamlandırma çerçeveleri hakkında somut ipuçları sunabilir.

Yazar Katkıları: Fikir- ÇP, HK; Tasarım- HK, ÇP; Denetleme- HK; Kaynaklar- ÇP; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- ÇP; Analiz ve/ veya Yorum- ÇP; Literatür Taraması- ÇP, HK; Eleştirel İnceleme- HK

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zeka Kullanımı: Yazarlar, bu çalışmada yapay zekâ kullanılmadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept – ÇP, HK; Design- HK, ÇP; Supervision- HK; Resources- ÇP; Data Collection and/or Processing- ÇP; Analysis and/or Interpretation- ÇP; Literature Search- ÇP, HK; Critical Review- HK.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Financial Support: The authors declared that they received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: The authors declared that no artificial intelligence support was used for this study.

Kaynaklar

- Akşit, M. (2013). İbn-i Sina ve Kierkegaard'ın ölüm anlayışının karşılaştırılması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 1-18. <https://izlik.org/JA28CC96TC>
- Altunay, F. D. (2017). *Varoluşçu felsefede ölüm kavramı* (Tez No. 476440) [Yüksek Lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ariès, P. (1981). *The hour of our death*. Oxford University Press.
- Artun, E. (2020). *Türk halkbilimi*. Karahan Kitabevi.
- Balkın, J. M (2004). Yapısöküm. (Kasım Küçükalp, Çev.), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(13), 321-332.
- Bauman, Z. (1992). *Mortality, immortality and other life strategies*. Polity Press.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri* (N. Demirdöven, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri* (N. Demirdöven, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baydili, İ. (2021). Covid-19 sürecinin sosyal medyaya yansımaları (Bir meta-sentez çalışması). *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(2), 551-573. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.885179>
- Becker, E. (1973). *The denial of death*. Free Press.
- Bollnow, O. F. (2013). Ölüm sorusu (R. Akalın, Çev.). *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 6(1), 162–169.
- Brubaker, J. R., & Hayes, G. R. (2011). We will never forget you [online]: An empirical investigation of post-mortem interactions on social networking sites. In *Proceedings of the ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work (CSCW)* (pp. 123–132). <https://doi.org/10.1145/1958824.1958843>
- Bucuka, Y. (2021). Covid-19 Kaynaklı ölümlerde yerine getirilemeyen ritüeller ve ölümün toplumsal bağlamından uzaklaşması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1(1), 103-123. <https://doi.org/10.33417/tsh.1004546>
- Cicero, M. T. (2004). *Ölüme övgü* (C. Aksoy, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Çıblak, N. (2001). *İçel Tahtacıları dini inanışlar ve dini törenler, halk kültürü, anonim halk edebiyatı* (Tez No: 107456) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi-Adana]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çarıkcı, K., Meral, H., Berkil, S., Çalışır, A., Önal, L., & Arslan, Ö. (2024). Nitel araştırmalarda tematik analiz. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 10(37), 127–140. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10509707>
- Davoudi, N. (2023). An uncharted liminality: The transformative impact of social media on mourning in the digital age. *iJournal: Graduate Student Journal of the Faculty of Information, University of Toronto*, 9(1), 1–12. <https://theijournal.ca/index.php/ijournal/article/view/42233>
- Derrida, J. (1994). The deconstruction of actuality: an interview with Jacques Derrida. *Radical Philosophy*, 68(Autumn), 28-

41.

- Doğan, M. D. (2011). *Doğan büyük Türkçe sözlük*. Yazar Yayınları.
- Dönmez, H. (2016). Foucault, panoptikon ve modern gözetim toplumu. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 33(1), 785-790.
- Emile Durkheim. (1912/2020). *The elementary forms of the religious life*. Ukemi Audiobooks.
- Elias, N. (2023). *Ölmekte olanların yalnızlığı üzerine*. (Oğuzhan Ekinci, Çev.). İletişim Yayınları.
- Epiküros. (2013). *Letters and sayings*. Oxford University Press.
- Epiküros. (2014). *Özdeyişler, mektuplar ve aforizmalar* (G. Renas, Çev.). Arya Yayıncılık.
- Erdiç, Ş. (2017). Anadolu'da ölümle ilgili inanç ve uygulamalara sosyolojik bir yaklaşım: Elmalı yöresi örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(1), 147-178. <https://doi.org/10.18505/cuid.297968>
- Gibbs, M., Meese, J., Arnold, M., Nansen, B., & Carter, M. (2015). #Funeral and Instagram: Death, social media, and platform vernacular. *Information, Communication & Society*, 18(3), 255-268. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2014.987152>
- Gibson, M. (2020). Digital mourning: The transformative role of photography in contemporary grief practices. *Mortality*, 25(2), 123-138. <https://doi.org/10.1080/13576275.2018.1557277>
- Feifel, H. (1959). *The Meaning of death*. McGraw-Hill.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve zaman*. (Kaan H. Öktem, Çev.). Agora Yayınevi.
- İli, B., & Büyükbaykal, G. N. (2023). Hashtag aktivizmi araştırmalarının bibliyometrik analizi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13(4), 900-915. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1321440>
- Jones, W. T. (1969/2006). *Klasik düşünce: Batı felsefesi tarihi 1* (H. Hünler, Çev.). *Paradigma Yayınları*.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Türk milli kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17.
- Kaya, İ. (2024). Ritüellerin çevrim içi alanda yeniden tasarlanmasına: mekânsal ve zamansal bir eleştiri – Aura'nın yok oluşu. *Folklor Akademi Dergisi*, 7(1), 22-33.
- Kazancı, A. Ş. (2009). Mevlâna'nın ölüm algısının Kur'ani arka planı. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 67-79.
- Koç, R. (2022). Dijitalleşen kültür ya da kültürün dijitalleşmesi: Dijital kültür kavramı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(38), 500-513. <https://doi.org/10.12981/mahder.1112610>
- Koestenbaum, P. (1998). *Ölüme yanıt var mı?* (Y. Akgünlü, Çev.). Mavi Okyanus Yayıncılık.
- Köseoğlu, G., & Bilgin, Ö. (2019). Epiküros'un hayatı ve ölüm anlayışı. *Journal of International Social Research*, 12(66), 511-516.
- Lock, M. (2002). *Twice dead: Organ transplants and the reinvention of death*. University of California Press.
- Magill, F. (1992). *Ekzistansiyalist felsefenin beş klasiği* (V. Mutal, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Miller, K., K., (2019). *Ölüm psikolojisi*. (Çev. Yusuf Tolga Şar). Sola Unitas.
- Nişanyan Sözlük* (2018). *Ölüm*. Liber Plus Yayınları.
- Öncel, G. (2013). Modern dünyada ölüme bakış ve yas (Tez No: 328824) [Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi-Erzurum]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özden, M. (2024). Nitel araştırmalarda içerik analizi ve tematik analiz tekniklerinin karşılaştırılması: amaç, süreç ve özellikler. *Qualitative Inquiry in Education: Theory & Practice*, 2(1), 64-81. <https://doi.org/10.59455/qietp.20>
- Öztürk, K. M. (2022). Tüketim kültürünün sosyal medya uygulamaları ile dönüşümü ve entegrasyonu: Gösterişçi tüketim bağlamında Instagram paylaşımları üzerine bir araştırma. *Yeni Medya*, 2022(13), 443-456.

- Platon. (2011). *Toplu diyaloglar II: Phaidon diyalogu* (K. Yetkin, Çev.). Sosyal Yayınları.
- Platon. (2015). *Phaidon* (A. Cevizci, Çev.). Sal Yayınları.
- Sağır, A. & Canayaz, M. (2022). Bir ölüm sosyolojisi çalışması: Sosyal medyada ölüme yüklenen anlamlar. *Kesit Akademi Dergisi*, 8(31), 319-349. Doi: 10.29228/kesit.57815
- Senft, T. (2008). *Camgirls: Celebrity and community in the age of social networks*. Peter Lang Publishing Ltd.
- Şengel, Ü., Işkın, M., Genç, G., & Çevrimkaya, M. (2020). Covid-19 ile ilgili ölüm kaygısının seyahat davranışına etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID-19 Special Issue), 105-121.
- Thimm, C., & Nehls, P. (2017). Sharing grief and mourning on Instagram: Digital patterns of family memories. *Communications*, 42, 327-349. <https://doi.org/10.1515/commun-2017-0035>
- Topdemir-Koçyiğit, O. (2023). Türkiye'de Covid-19 pandemi, ölümü duyurma ve ölümün görünürlüğü. *Küllüye, (Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı)*, 190-216, <https://doi.org/10.48139/aybukullüye.1361140>
- Türk Dil Kurumu. (2023, Mayıs 29). Ölüm. *Türkçe sözlük* (12. baskı). <https://sozluk.gov.tr/>
- Uçanok, Z. (2021). Yeni medya, teşhir toplumu ve ölümün temsili. *Dijital Kültür ve Toplum Araştırmaları*, 5(3), 124-133.
- Walter, T. (2008). New mourners, old mourners: Online memorial culture as a chapter in the history of mourning. *New Review of Hypermedia and Multimedia*, 14(1), 1–30. <https://doi.org/10.1080/13614560801950851>
- Yalom, I. D. (1999). Varoluşçu psikoterapi (Z. İyidoğan Babayiğit, Çev.). Kabalıcı Yayıncılık.
- Yanık, H. (2016). Yapısöküm üzerine birkaç not. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 91-98.